

УДК 34.021.63:347.01

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.05>

ПРАВОВІ АКсіОМИ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДіЄВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сидоренко Віталій Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
та соціально-поведінкових наук
(Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»,
м. Біла Церква, Київська область,
Україна)

Стаття присвячена загальнотеоретичному аналізу категорії «правова аксіома». Досліджується питання можливості використання правових аксіом в якості функціонального елемента механізму правового регулювання. Охарактеризовано основні підходи до визначення правових аксіом в юридичній літературі. Визначено роль та значення правової аксіоми в контексті забезпечення належного рівня впорядкованості суспільних відносин. Встановлено, що правові аксіоми формуються за допомогою різних термінологічних характеристик. Проаналізовано юридичні властивості аксіоматичних положень, що використовуються в процесі побудови правових теорій. Обумовлено необхідність використання правових аксіом в контексті розуміння природи механізму правового регулювання. Акцентовано увагу на ролі правової аксіоми щодо забезпечення стабільності та прогнозованості функціонування механізму правового регулювання, що підкреслюється достатньо широким використанням правових аксіом в національному законодавстві та юридичній практиці. Констатовано, що правові аксіоми створюють фундамент для забезпечення впорядкованості суспільних відносин.

Виявлено, що правові аксіоми являють собою логічно визначену і цілісну систему, яка відображає уявлення про всі суттєві закономірності та властивості, а також зв'язки, притаманні будь-яким явищам чи сферам правової дійсності., що правові аксіоми відображають засади суспільної моралі та виступають регулятором суспільних відносин. Доведено необхідність розглядати правові аксіоми як функціональний елемент механізму правового регулювання. Обґрунтовано, що правові аксіоми створюють належні передумови щодо усунення протиріч при регулюванні суспільних відносин в умовах невизначеності, дозволяють зробити функціонування відповідного механізму більш зрозумілим і стабільним для учасників суспільних відносин та створити належні передумови для реалізації наданих їм суб'єктивних прав в повному обсязі без детальної конкретизації умов і підстав необхідних для їх здійснення.

Ключові слова: правова аксіома, правовий засіб, механізм правового регулювання, дієвість, впорядкування суспільних відносин.

**LEGAL AXIOMS IN TERMS OF ENSURING EFFICACY
OF LEGAL REGULATION MECHANISM**

Sydorenko Vitalii Viktorovych,
Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor
Head of the Department of Law
and Social and Behavioral Sciences
(Bila Tserkva Institute of Economics and
Management of the University «Ukraine»,
Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine)

The article is devoted to the general theoretical analysis of the 'legal axiom' category. An issue of possibility of using legal axioms as a functional element of the mechanism of legal regulation is researched. The main approaches to the definition of legal axioms in legal literature are described. Role and importance of a legal axiom are determined in the context of ensuring the appropriate level of orderliness of social relations. It is established that legal axioms are formed through various terminological characteristics. The legal features of axiomatic provisions used in the process of constructing legal theories are analyzed. The necessity of using legal axioms in the context of understanding the nature of the mechanism of legal regulation is substantiated. Attention is focused on the role of a legal axiom in ensuring the stability and predictability of the functioning of the mechanism of legal regulation, which is emphasized by the sufficiently extensive use of legal axioms in national legislation and legal practice. It is stated that legal axioms create a foundation for ensuring the orderliness of social relations.

It has been found that legal axioms are a logically defined and integral system that represents the idea of all essential patterns and features, as well as connections inherent in any phenomena or spheres of legal reality, that legal axioms reflect the principles of public morality and act as a regulator of public relations. The necessity to consider legal axioms as a functional element of the mechanism of legal regulation is grounded. It is substantiated that legal axioms create proper prerequisites for eliminating contradictions in the regulation of social relations under uncertainty, allow to make the functioning of the relevant mechanism more understandable and stable for the participants in social relations, and create proper prerequisites for the implementation of the subjective rights granted to them in full without detailed specification of the conditions and grounds necessary for their implementation.

Key words: legal axioms, legal remedy, legal regulation mechanism, efficacy, public relations regulation.

Постановка проблеми. Необхідність в якісних і адекватних пізнавальних засобах, використовуваних в правовій науці, розвиток якої має на увазі не тільки пошук нових засобів, але і перегляд вже існуючого гносеологічного інструментарію свідчить про необхідність аналізу практики оперування поняттям «аксіома». Дослідження основних теоретичних розробок в юридичній науковій літературі свідчить про відсутність однозначного розуміння поняття «правова аксіома». Крім того, не виглядає абсолютно очевидним і зміст самого поняття аксіоми. Існують передумови піддавати сумніву багато звичних положень юридичної науки і приходити до заперечення деяких з них. На сьогодні не сформульовано відповіді на ряд базових питань щодо можливості використання аксіоми в праві, зокрема, чи слугують вони в якості явищ правової реальності і чи є потреба у їхньому використанні в процесі забезпечення функціонування механізму правового регулювання, а також чи існує об'єктивна

потреба у введенні їх в систему юридичних категорій і що взагалі називати правовими аксіомами, якщо мати на увазі різноплановість підходів до розуміння їх значення, що відображається в дефініціях досліджуваного поняття. Все це ініціює необхідність всебічного аналізу правових аксіом для встановлення правових стандартів і норм, які визначають поведінку суб'єктів правовідносин. Саме правові аксіоми забезпечують основу для регулювання різних сфер життєдіяльності, які відповідають цінностям і уявленням суспільства, в якому вони застосовуються. На сьогодні значення правових аксіом можна простежити в їх використанні в правових міркуваннях, прийнятті юридичних рішень, тлумаченні та застосуванні права. Значення правових аксіом для механізму правового регулювання полягає в тому, що вони допомагають забезпечити стабільність та прогнозованість його функціонування та підкреслюється достатньо широким використанням в національному законодавстві та юридичній практиці, вони створюють фундамент для забезпечення впорядкованості суспільних відносин. Однак, на доктринальному рівні, ми можемо констатувати відсутність розробленої та остаточно сформованої теорії правової аксіоми і тому дослідження проблематики її ролі та значення в механізмі правового регулювання потребує подальших наукових пошуків, в тому числі і на рівні загальної теорії права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даний час можна говорити про динаміку розвитку теорії правових аксіом, зокрема вивченню загальної проблематики правових аксіом присвятили свої праці ряд вітчизняних та іноземних авторів, зокрема: О. Гольцова, В. Кройтор, І. Зеленко, М. Мадей, Ф. Горак, П. Сандро, Й. С. Счур та ін. Але й до сьогодні не можна говорити про остаточно наукове вирішення цієї багатоаспектної проблеми в тому числі в аспекті забезпечення дієвості механізму правового регулювання.

Метою статті є визначити та охарактеризувати правові аксіоми в аспекті забезпечення дієвості механізму правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до загального розуміння поняття «аксіома» знаходить досить широке застосування в різних сферах життєдіяльності. З точки логіки аксіоми є довільно вибраними твердженнями, які, разом із правилами створення налаштувань, достатньо, щоб вивести всі твердження, які ми хочемо вивести. Вони залишаються важливими в аксіоматично-дедуктивних системах, де нам потрібні окремі правила з нульовою кількістю припущень, щоб взагалі вивести будь-яку формулу [1, с. 26]. Р.Дж. Браун, зазначає, що «... аксіоми не є самоочевидними істинами, це недоказові припущення, істинність чи хибність яких завжди має передувати мисленевому аналізу неочевидного судження через застосування твердження, якщо ми припустимо, що...» [2].

Відповідно, ми можемо стверджувати, що аксіоми, по-перше, займають вихідне положення в будь-якій теорії, яке лежить в основі визначення істинності інших положень цієї теорії, у межах якої воно приймається без необхідності доведення; по-друге, аксіоми є незаперечною, що не потребує доказів істиною. При цьому, якщо в межах деяких наук, наприклад, у логіці, математиці і фізиці, аксіома є базисним терміном, то в ряді інших наук, зокрема суспільно-гуманітарних, вона виконує іншу функцію, а саме акцентує увагу на характеристиці відповідних явищ щодо визначення їх очевидності, істинності, простоти, зрозумілості, беззаперечності тощо. Логіко-методологічний аспект дослідження аксіом дозволяє акцентувати увагу на тому, що аксіоми у теорії права виражені не так очевидно, як в фізико-математичних науках. Здебільшого вони, хоча і мають на увазі, проте точно не формулюються і не виділяються, особливо, коли відповідна правова теорія перебуває в процесі становлення. Вони розкриваються в ході подальшого дослідження і обґрунтування цієї теорії. Логічна

структура теорії у такому разі залишається незрозумілою, а саме її обґрунтування не є завжди упорядкованим і систематичним. Тому необхідно забезпечити послідовність у визначенні аксіом відповідної теорії.

Саме послідовність є основною характеристикою аксіоматичної системи. Аксіоми також повинні бути повними та незалежними, але юристи схильні неправильно розуміти ці особливості. Незалежність просто дозволяє уникнути надмірності. Аксіоматична система є повною, якщо з неї можна вивести всі передбачувані пропозиції. Повнота не означає, що теорія відповідає на всі правові питання; вона не забороняє тлумачення та аналогії. Коли юрист застосовує аксіоматизовану теорію і виявляє, що вона не вирішує юридичну ситуацію, він чи вона може вільно розширювати теорію за допомогою додавання «ad hoc» передумов (обмеження, яких можливе, правилами, які визначають відповідні джерела права, але не правилами аксіоматичного методу). Таким чином, аксіоматичний метод може бути прийнятним як для систем континентального права, так і для систем загального права [3].

При цьому перелік аксіом будь-якої теорії, як правило, не є обов'язковою структурною частиною аналізу і обговорення представниками наукової спільноти. Як виключення можна назвати аксіоми класичної парадигми правосвідомості в межах дискусії по даному питанню. Також особливістю дослідження аксіом в правовій науці є те, що при їх виборі в процесі побудови правових теорій особливо велика роль суб'єктивного фактору. Як відомо, вибір того чи іншого положення в якості аксіоми здійснюється самим суб'єктом наукової діяльності і залежить від багатьох обставин. Проте, необхідно виходити з того, що правові аксіоми є базовими положеннями права, які вважаються зрозумілими і незаперечними. Вони відображають фундаментальні принципи, на яких ґрунтується правова система.

Саме виникнення правових аксіом пов'язане з розвитком права та його історією. Відомо, що в давні часи право формувалося на основі звичаїв, традицій та здорового глузду людей. З плином часу з'являлися нові потреби та виклики, на які право мусило відповідати, що привело до створення нових правових аксіом. Так, перші згадки про аксіому як правове явище, з'явилися за часів римського права. В той період законодавець під поняттям аксіоми розуміли вихідне, прийняте без доказування положення, що покладено в основу доказів та інших юридичних положень [4, с. 128].

Саме завдяки аксіомам право зберігає свою соціальну цінність, здатність забезпечити порядок, організованість, стійкість загально визнаних відносин, протистояти хаосу та анархії. Загально визнано, що без моральної основи право перестає бути правом та залишається тільки мірою примусу та засобом організаційного впливу. Аксіоми виступають своєрідним носієм універсальних моральних цінностей, значимих для будь-якої правової системи та утворюють сутнісно-змістовну основу цієї системи. Вони виступають основою без яких існування цілих правових інститутів і навіть галузей виявилось б неможливим. Аксіоматичні положення існують не лише як теоретичні конструкції, а як реально існуючі нормативні приписи принципного характеру. Саме на правових аксіомах базується юридична наука і всі теоретичні уявлення про право. Тому найбільш стійкі, універсальні, загально визнані правові положення завжди будуть мати не тільки практичне, а й теоретичне значення.

Сучасне розуміння аксіоматизації права означає, що будь-яка правова норма є дійсною, оскільки вона логічно випливає з набору фундаментальних аксіом (або інших норм, які були виведені з них). Такий процес передбачає існування ідеального, абсолютно узгодженого нормативного порядку, чинність якого можна продемонструвати. Будь-яка інша спроба аксіоматизувати те, що називається позитивним правом (конкретні правові системи), тут і сьогодні, була б безглуздою, оскільки воно була

б продуктом актів прийняття, а не структури нормативних тверджень, виведених за допомогою дедукції [5].

Підсумовуючи цю аргументацію, якщо ми погоджуємося з передумовою, що лише нормативні твердження можуть сформулювати аксіоматичне ядро правової системи, існує лише обмежена кількість можливостей для створення теорії права, заснованої на аксіомах. По-перше, ми могли б спробувати створити набір основних аксіом, використовуючи раціональну дедукцію (як безуспішно намагалися Ролз або теоретики утилітаризму). По-друге, можна стверджувати, що набір встановлених нами аксіом є еманациєю *ius naturalis* (ці спроби належать до сфери непозитивістських шкіл права). Ця аргументація є дещо догматичною та її можна покращити. По-третє, є можливість стверджувати, що наші аксіоми лише вигадані і не мають конкретного матеріального змісту (як ми могли бачити в теорії Кельзена). Ця аргументація, безсумнівно, сильна і точна. однак, ми вважаємо неможливим заснувати формальну систему лише на процедурних і фіктивних аксіомах, оскільки ми не можемо раціонально вивести зміст більш конкретних правових норм із таких аксіом. Нарешті, четверта можливість полягає в тому, щоб визнати, що «аксіоми права» сформульовані історично, соціально, культурно або добровільно. Фактично це означає, що право є не формальною, а навпаки ціннісною системою норм. Ця четверта можливість, на нашу думку, є найменш проблематичною та найбільш переконливою. Завершуючи наш текст, ми повинні визнати, що можливості аксіоматизації права справді обмежені [6, с.270].

Як слушно зазначають, М. Мадей та Ф. Горак можна стверджувати, що використання аксіом у відповідних випадках спрощує – а отже, пришвидшує та робить прийняття рішень і міркування в праві більш ефективними. Аксіоматична аргументація є також логічно послідовною і несуперечливою, що в цілому підвищує його якість і, отже, рівень правової визначеності та довіри до права. Однак аксіоми можна правомірно використовувати лише у ситуаціях, де немає актуальності альтернативи (тобто альтернативного пояснення подій, що відбулися, або альтернативної юридичної оцінки справи). У будь-якій іншій ситуації, навпаки, необхідно сперечатися об'єктивно і переконливо на користь органу, що застосовує право, обраного варіанту рішення. Однак, використання аксіоматичної аргументації в окремих ситуаціях може мати ряд негативних наслідків, серед яких домінує звуження чи обмеження правового дискурсу та аргументативного простору, абсолютизація конкретних аргументів, неможливість порівняння аргументів і контраргументів, обмеження суттєвості та раціональності тверджень, а отже, і якості юридичної аргументації, тому існує загроза принципам належного та справедливого процесу, правової визначеності та довіри до права [7, с.42].

Відповідно виникає необхідність дослідження основних дефініцій поняття «правова аксіома» та її сутнісно-змістовних характеристики. Так, з погляду О. Гольцової, аксіоми у правовій сфері можна розглядати як положення, об'єктивна основа яких міститься у закономірностях, властивостях спеціально-юридичних принципах права, що приймаються за істинні завдяки узагальненню багатовікового досвіду суспільних відносин, являють собою складний багатогранний феномен, котрий обіймає декілька різних явищ і має різні прояви, які відносяться до права, правосвідомості, правової науки [8, с. 4]. І. Зеленко стверджує, що «...правові аксіоми – це багатогранне складне явище правової дійсності, що відноситься до права, правосвідомості та правової науки, та є положеннями, що концентровано виражають соціально-правовий досвід і тому визначаються як істини, об'єктивна основа яких міститься у закономірностях, властивостях спеціально-юридичних принципах права і слугують для спрощення правового регулювання». Аксіоми взаємодіють з такими явищами як правові презумпції, правові принципи. Складні взаємозв'язки принципів і аксіом відбиваються

в їхній діалектичній єдності, здатності до взаємопереходів і розкриття одного явища через інше [9, с.11]. В. Кройтор, вказує, що правові аксіоми мають властивості, які дозволяють говорити про їхню самостійну цінність у праві. Так, в аксіомах втілюється історичний досвід, пов'язаний із пошуками шляхів найбільш ефективного вирішення спірних ситуацій за допомогою права. Цінність аксіом у даному аспекті зумовлена виконуваною ними функцією збереження, відтворення і поширення тієї частини соціального досвіду, яка покликана забезпечити стабільність і динаміку правової системи [10, с. 51].

Отже, правова аксіома – це самоочевидний і загальноприйнятий принцип або положення, яке є основою правової системи. Це фундаментальна істина, яка настільки широко визнана, що її сприймають як даність без необхідності додаткових доказів чи аргументів. Необхідно звернути увагу на те, яким чином викладаються правові аксіоми, а саме у вигляді відносно коротких, але ємних та гранично точних сентенцій, загальновизнаність та очевидність яких дозволяє не закріплювати їх спеціально у тексті нормативних правових актів (хоча, як показує реальна практика, подібна фіксація) дозволяє частіше приймати справедливі рішення, а тому зовсім вже зайвою відповідна фіксація бути не може. Самі собою зазначені сентенції формулюються, швидше, індуктивним шляхом з допомогою узагальнення знань про юридичну діяльність, накопичених багатьма поколіннями. Правові аксіоми в праві ґрунтуються на теоретичних дослідженнях, вони представляють собою логічно виведену і цілісну систему, яка несе в собі уявлення про всі суттєві закономірності та властивості, а також зв'язки, притаманні будь-яким явищам чи областям правової дійсності. Тому теоретичне в аксіомах трактується як загальне змістовне, описове та закономірне. Правові аксіоми відображають ті вимоги і запити суспільної моралі, і без особливої мінливості можуть відтворюватися з одного історичного типу, підкріпленого теорією та практикою права, до іншого типу права, при цьому виступаючи регулятором суспільних відносин. Необхідність використання правових аксіом здійснюється за рахунок забезпеченості властивостями синхронізації правового регулювання, балансу правової дійсності, суспільної значущості та певної логічної послідовності застосування у досягненні особливого досвіду, заснованого на юридичній практиці та правовій доктрині. Правові аксіоми служать основою для забезпечення дієвості функціонування механізму правового регулювання. Вони використовуються для встановлення певних правових стандартів, які визначають поведінку учасників правовідносин. Правові аксіоми переважно виводяться з моральних, етичних або філософських принципів, і вони вважаються основою, на якій будується система правових засобів, що забезпечують належний рівень впорядкованості суспільних відносин.

Висновки. Правові аксіоми мають велике значення для функціонування механізму правового регулювання. Вони є базовими положеннями, на яких ґрунтується право, і відображають загальноприйняті принципи, які не можуть бути заперечені. Правові аксіоми допомагають встановити стабільність правової системи. Це дає можливість забезпечити єдність права і знизити ризик виникнення юридично несприятливих наслідків. Вони відіграють значну роль в забезпеченні режиму законності, що виступає функціональним елементом механізму правового регулювання. Правові аксіоми є важливим інструментом для вирішення правових питань. Вони допомагають встановити загальноприйняті принципи, на основі яких можна приймати рішення в складних правових ситуаціях в процесі правозастосування. Правові аксіоми допомагають забезпечити захист прав людини і свобод. Вони є основою для створення законів, які захищають права людини та допомагають уникнути юридичної несправедливості, тим самим забезпечують розвиток різних сфер життєдіяльності відповідно до змін у суспільстві.

Отже, правові аксіоми є специфічними різновидами юридичних правил (принципів), вироблених під час тривалого розвитку юридичної теорії та практики. Будучи результатом позитивного досвіду людства, вони відіграють важливу регулятивно-організуючу роль у сфері упорядкування суспільних відносин та мають велике значення для забезпечення дієвості механізму правового регулювання, шляхом визначення фундаментальних принципів, якими слід керуватися при розробці нових та удосконаленні існуючих правових регуляторів. Вони забезпечують основу для оцінки дієвості механізму правового регулювання, що відповідають потребам і цінностям конкретного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Švejdar V. Logika (neúplnost, složitost, nutnost). 2002. Praha, Academia 465 s.
2. Brown R. G. Axioms. Duke Physics Department. 2007. URL: <https://web-home.phy.duke.edu/rgb/Philosophy/axioms/axioms/> (дата звернення 17.03.2023).
3. Schuhr J. C. Axiomatic Method and the Law. Methodology, Logics, Hermeneutics, Linguistics, Law and Finance (25th IVR World Congress: Law, Science and Technology, Frankfurt am Main 15-20 August 2011). URL: <https://d-nb.info/105404340X/34> (дата звернення 17.03.2023).
4. Супрун Т. М. Правові презумпції та суміжні поняття. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 125–132.
5. Sandro P. An Axiomatic Theory of Law. *Res Publica*. 2011, Vol. 17, № 4. URL: <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID> (дата звернення 17.03.2023).
6. Madej M., Horák F. Axioms, axiomatization and law. *The Lawyer Quarterly*. 2018. Vol. 8. Is. 3 P. 254–270. URL: <https://tlq.ilaw.cas.cz/index.php/tlq/article/view/288/278> (дата звернення 17.03.2023).
7. Madej M., Horák F. Axiomy v právní argumentaci: dvousečná zbraň v rukou orgánů aplikujících právo. *Jurisprudence*. 2018. Sv. 27, s. 29–42. URL: <https://www.researchgate.net/publication/349520120> (дата звернення 17.03.2023).
8. Гольцова О. Є. Нетипові регулятори суспільних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.
9. Зеленко І.П. Правові аксіоми: підходи до розуміння. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. № 9. С. 8–12.
10. Кройтор В. Правові аксіоми в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018 № 32. С. 47–52.